

University of Groningen

**De universiteitsbibliotheek; centrum van wetenschappelijke informatie en schatkamer van
nationaal cultureel erfgoed**

Klugkist, A.C.

**IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from
it. Please check the document version below.**

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Klugkist, A. C. (1995). *De universiteitsbibliotheek; centrum van wetenschappelijke informatie en
schatkamer van nationaal cultureel erfgoed*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De universiteitsbibliotheek; centrum van wetenschappelijke informatie en schatkamer van nationaal cultureel erfgoed

Wetenschappelijke informatie

Wie beziet hoe studenten en onderzoekers met informatie omgaan kan geen andere conclusie trekken dan dat de bibliotheek als wetenschappelijk informatiecentrum in de loop der tijd geenszins aan belang heeft ingeboet, ook al wordt in veel publikaties en televisieprogramma's de indruk gewekt dat alle informatie tegenwoordig zo van het Internet kan worden geplukt. De voorkeur van de onderzoeker gaat er blijkens mijn ervaring zonder meer naar uit (het merendeel van) de benodigde publikaties zo niet onder handbereik dan toch in de zeer nabije omgeving te hebben. De wetenschappelijke informatie die studenten en stafleden van de universiteit nodig hebben moet snel en zonder hoge drempels ter beschikking worden gesteld. En de meest relevante wetenschappelijke literatuur moet ter plaatse aanwezig zijn, zodat daarin gebladerd en gegrasduind kan worden.

Toch is het sinds een aantal decennia niet meer zo dat dienstverlening op basis van een goede, ter plekke aanwezige collectie, de hoofdvoorwaarde is voor een adequate literatuurvoorziening van de universiteit. Andere zaken spelen daarbij vandaag de dag evenzeer een belangrijke rol. Om dit in het juiste kader te plaatsen zal ik eerst iets zeggen over veranderingen in de informatieketen.

De veranderende informatieketen

Wie zich bezighoudt met informatie, zal zonder twijfel constateren dat er veel aan het veranderen is op het gebied van de creatie, produktie, distributie, opslag, ontsluiting en beschikbaarstelling van wetenschappelijke literatuur. Dat proces van creatie tot en met beschikbaarstelling wordt vaak aangeduid met het begrip "de informatieketen". In die informatieketen had - net als bij een toneelstuk - ieder zijn vaste rol: de auteur creëert en schrijft, de uitgever produceert en distribueert, de boekhandel en de tijdschriftenagent vervullen bij dat proces van distributie een aanvullende intermediaire functie. De bibliotheek schaft aan, ontsluit, slaat op en stelt beschikbaar.

Ten gevolge van de moderne informatietechnologie is deze informatieketen aan ingrijpende veranderingen onderhevig, veranderingen die in mijn ogen leiden tot een behoorlijke branchevervaging tussen de partners in die informatieketen.

Steeds meer auteurs zijn in staat de door hen gecreëerde teksten zodanig digitaal te vervaardigen, dat daarmee het proces van produktie door een uitgever welhaast kan worden overgeslagen. Binnen onze universiteit, de RU Groningen, behoeft een promovendus zijn proefschrift niet langer in 50-voud aan de Universiteitsbibliotheek ter

verspreiding onder buitenlandse bibliotheken aan te leveren, indien hij in staat is daarvan een elektronische versie ter beschikking te stellen. In dat geval wordt de tekst in zijn geheel op één van onze computers, een zogenaamde documentserver, opgeslagen en kan openbaarmaking ten behoeve van die andere bibliotheken langs elektronische weg plaatsvinden.

Veel uitgevers onderzoeken intensief de mogelijkheden om door hen geproduceerde documenten op eigen computers (documentservers) op te slaan, langs elektronische weg te distribueren en voor gebruik beschikbaar te stellen, vooralsnog in aanvulling op de gedrukte versies ervan. Uitgevers als Elsevier, Kluwer, Springer, Wiley en Academic Press gaan op die manier in de informatieketen werkzaamheden, zoals opslag, ontsluiting en beschikbaarstelling verrichten die traditioneel tot het werkterrein van de bibliotheek behoren. Gebruik makend van de nieuwe mogelijkheden die de informatietechnologie hun biedt proberen zij op deze manier hun feitelijke monopoliepositie op het gebied van de wetenschappelijke informatievoorziening te verdedigen en zo mogelijk te versterken¹.

Sommige boekhandelaren en tijdschriftenagenten hebben besloten om naast de verkoop van gedrukte boeken en tijdschriften ook multimediale informatiedragers aan te bieden. Andere bieden intermediaire diensten op het gebied van de documentleverantie (vooral tijdschriftartikelen) aan. Het betreft ook hier in feite pure bibliotheektaken.

Bibliotheken richten, de een na de ander, documentservers in en onderzoeken met hun primaire gebruikersgroep, de universitaire docenten en onderzoekers, of zij de gehele informatieketen van de creatie door de universitaire auteur tot en met de beschikbaarstelling aan de universitaire gebruiker op die manier geheel in het eigen universitaire circuit kunnen houden.

Dit alles wekt soms de indruk van een toneelstuk, waarbij de ene speler de rol en de tekst van de ander overneemt. Wanneer een toneelstuk op die manier wordt uitgevoerd, kunnen de spelers niet op een positieve recensie rekenen. Wie zal het ten tonele gevoerde immers nog kunnen begrijpen. De informatieketen staat onder spanning en de informatiemarkt is in sterke beweging, terwijl vooralsnog geen duidelijke herschikking of stabilisatie van die markt zichtbaar wordt.

En de verwarring wordt nog groter, wanneer men de chaos op de elektronische snelweg in de beschouwingen betreft. Want rijden op de bibliothecaire autoweg - mede dank zij de werkzaamheden van de uitgevers - alleen goedgekeurde informatiedragers, op de elektronische snelweg mag iedereen zich zonder enige vorm van keuring begeven, zodat er op deze weg een betrekkelijk grote anarchie heerst. Goede selectie, ordening en ontsluiting - punten, waarop bibliotheken traditioneel hoog scoren - hebben daar nog niet hun intrede gedaan; op zichzelf een uitdaging voor iedere bibliothecaris om hier zijn expertise ter beschikking te

stellen en zijn diensten aan te bieden.

Naar mijn mening is de positie van geen enkele partner in de informatieketen in haar huidige vorm gewaarborgd. Aan de ene kant zijn er scenario's denkbaar, waarbij de invloed van de uitgever, de boekhandel, de tijdschriftenagent, de bibliotheek op de middellange of lange termijn drastisch afneemt. Aan de andere kant is geen enkele positie op de korte termijn direct bedreigd. Toch zal er binnen een termijn van vijf jaar veel gaan veranderen en veel moeten gebeuren.

De taken van de universiteitsbibliotheek

De universiteitsbibliotheek moet haar toekomstige positie in die informatieketen zorgvuldig bepalen, maar natuurlijk niet als doel op zichzelf. Haar belangrijkste opgave is te bepalen hoe zij zich met de beschikbare middelen het beste kan kwijten van haar kerntaken: de bevordering van de primaire processen van de universiteit, het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs.

In de eerste plaats moet zij er voor zorgen dat binnen de universiteit representatieve collecties op de verschillende wetenschapsgebieden in stand worden gehouden. Vanwege de snelle prijsstijgingen van boeken en vooral tijdschriften gedurende de afgelopen tien jaar is dit geen sinecure.

Maar, zoals hierboven al werd opgemerkt, wordt de kwaliteit van de wetenschappelijke informatievoorziening van een universiteit niet alleen bepaald door de aanwezigheid van een goede collectie ter plaatse, maar ook door de hulpmiddelen, de infrastructuur, waarmee toegang kan worden gekregen tot collecties en gegevensbestanden elders in binnen- en buitenland. Het aantal daarvan neemt explosief toe en de informatietechnologie biedt steeds betere mogelijkheden om allerlei informatie op te sporen, te verwerven en te leveren. Wel zijn daaraan helaas in de meeste gevallen aanzienlijke kosten verbonden.

Om te voorkomen dat gebruikers het spoor bijster raken in het immense reservoir aan informatie, moet de bibliotheek aan een goede ontsluiting van collecties en bestanden en aan zaken als voorlichting en instructie veel aandacht besteden, omdat deze zaken bepalend zijn voor het succes van haar dienstverlening.

Nu is een universiteitsbibliotheek geen op zichzelf staand universitair verschijnsel. Zij maakt deel uit van een landelijk netwerk. De Nederlandse UB's stellen hun collecties aan elkaar ter beschikking. Wat de ene bibliotheek aanschafft kan via het interbibliothecaire leenverkeer in de regel ook aan gebruikers van andere bibliotheken beschikbaar worden gesteld. In Nederland is in dit opzicht sprake van een goede coördinatie.

Nederland kent niet, zoals bijvoorbeeld Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten één zeer sterke nationale bibliotheek, uit wier collectie bijna alle interbibliothecaire leenaanvragen kunnen worden gehonoreerd. In ons land bestaat in feite een gedistribueerd stelsel van literatuurvoorziening, waarbij een tiental grote wetenschappelijke bibliotheken gezamenlijk op nationaal niveau in de literatuurbehoefte voorzien. Dit stelsel is onlangs door de Wetenschappelijke Technische Raad van SURF (de Stichting Samenwerkende Universitaire Rekenfaciliteiten) aangeduid als de Nederlandse Wetenschappelijke Bibliotheek (NWB), daarmee aangevend dat de universiteitsbibliotheken intensief samenwerken.² Dat is een positieve zaak, te meer, wanneer wordt bedacht dat die interbibliothecaire samenwerking op geheel vrijwillige basis plaatsvindt; zij wordt niet van bovenaf gedictéerd. Zij houdt overigens ook niet bij de landsgrenzen op. Vooral met bibliotheken in de ons omringende landen bestaan vele contacten.

Het is van belang dat universiteitsbibliotheken bijdragen aan de verbetering van de infrastructuur en het instrumentarium voor onderzoek en onderwijs en dat doen in samenwerking met andere universitaire onderdelen. Zo werkt mijn eigen bibliotheek samen met o.a. het Rekencentrum, de vakgroep Alfa-informatica van de Letterenfaculteit, het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs Groningen (COWOG), de Researchgroep voor Informatie en Organisatie Management (RIOM) en de Stichting Academische Opleidingen Groningen (AOG).

Met de twee eerstgenoemde partners worden plannen uitgewerkt voor de inrichting van een elektronisch tekstcentrum (ETC) ten behoeve van de landelijke onderzoeksschool Mediaevistiek³. Met het RIOM en het AOG zijn plannen uitgewerkt om multimediale onderwijs- en cursusfaciliteiten te ontwikkelen en aan te bieden⁴. De Groningse UB stelt zich ten doel samen met het Rekencentrum een elektronische bibliotheek in te richten, waarbij studenten in de gelegenheid worden gesteld voor hun studie gebruik te maken van de nieuwe mogelijkheden die de onderwijstechnologie hun biedt⁵. Met het COWOG zijn expertsystemen ontwikkeld die aan de gebruikers literatuuradviezen geven en het opsporen van literatuur vergemakkelijken⁶.

De bibliotheek moet zich bij dergelijke samenwerkingsvormen en -projecten vooral concentreren op het inzetten van haar expertise op het gebied van informatietechnologie en bibliotheek- en documentatiewetenschappen, alsmede op het ontwikkelen, aanbieden en beheren van een goede informatie-infrastructuur.

Wat het onderwijs betreft kan de bibliotheek op deze wijze zonder meer een uitstekende bijdrage leveren aan de "verbetering van de studeerbaarheid", een nieuw toverwoord dat tegenwoordig hoog op de hitlijst van het Ministerie van OC&W staat. Door de nieuwe technologische ontwikkelingen en voorzieningen kan zij actiever dan ooit tot de verbetering van het onderwijsproces bijdragen. Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor het onderzoek, maar over "onderzoekbaarheid" heb ik nog

geen departementale beleidsstukken aangetroffen.

Het is overigens een interessante vraag hoe al deze ontwikkelingen, die voor een belangrijk deel ook een multimediaal karakter zullen dragen, de creatie en representatie en vooral de receptie van en de omgang met informatie zullen wijzigen. Zullen nieuwe wijzen van kennisrepresentatie van invloed zijn op de manier waarop informatie wordt verwerkt en nieuwe informatie vervolgens weer wordt gecreëerd? Zullen de methoden en technieken van onderzoek hierdoor worden beïnvloed? Zal het begrip wetenschappelijke informatie zelf aan verandering onderhevig zijn? Zal het begrip "wetenschappelijke publikatie" of "vakpublikatie" over vijf of tien jaar een andere zijn dan de huidige en zal dat leiden tot een trendbreuk in de informatiecreatie en informatievoorziening van het wetenschapsbedrijf? Vragen die in mijn ogen alle positief beantwoord zullen worden.

Een bibliotheek die zich op traditionele wijze beperkt tot de traditionele taken van collectievorming en beschikbaarstelling en de uitvoering van deze taken niet moderniseert, valt te worden gezien als een introverte organisatie. Zij zal verstoffen. Een bibliotheek die deze kerntaken verwaarloost en te veel is gespitst op het volgen van elke moderne trend die zich aandient is een extraverte organisatie. Zij zal buiten adem geraken van het najagen van de waan van de dag. De bibliotheek die de juiste prioriteiten weet te stellen, dat wil zeggen op evenwichtige wijze inspeelt op het scala aan mogelijkheden die de informatietechnologie biedt zonder daarbij het hoofddoel: het leveren van een kwaliteitsvolle dienstverlening op basis van goede collecties en goede infrastructurele voorzieningen, mag worden beschouwd als een ondernemende bibliotheek, die fungeert als centrum van wetenschappelijk informatie voor haar primaire gebruikers, de onderzoekers, docenten en studenten.

De universiteitsbibliotheek en de markt

De invloed van universiteiten op de samenleving is zeer groot. Ook al lijkt het een mode om de universiteiten te verwijten dat zij in onvoldoende mate aansluiting zoeken en vinden bij die samenleving, toch is het bij nadere beschouwing duidelijk dat zij in verschillende opzichten veel maatschappelijke dynamiek genereren. Wat zouden stad en provincie Groningen bijvoorbeeld zijn zonder de Rijksuniversiteit Groningen die sinds 1614 haar stempel op dit gebied heeft gedrukt. Het wetenschappelijk onderwijs is duur en vormt voor de regering een financiële last die zij nauwelijks nog meent te kunnen dragen. Laten we ons bij de discussies over dit punt ook eens realiseren dat universiteiten in onze maatschappij een niet onbelangrijke economische factor vormen met een positieve uitstraling op de regio waar zij zijn gevestigd.

Dat geldt ook voor de wetenschappelijke informatievoorziening en

universiteitsbibliotheken. Zij kosten veel geld en vergen veel middelen. Met de informatievoorziening van de RU Groningen is in totaal per jaar meer dan twintig miljoen gulden gemoeid, waarvan iets meer dan de helft wordt besteed aan personele lasten, een kleine zeven miljoen aan boeken, tijdschriften, rapporten etc. en ongeveer 1,5 miljoen aan informatietechnologie (elektronische bestanden, automatisering etc.). In een recent beleidsrapport⁷ wordt becijferd dat in Nederland per jaar aan boeken en tijdschriften meer dan 50 miljoen gulden wordt uitgegeven. Het is een vaststaand gegeven dat uitgeverijen en boekhandels voor een rendabele bedrijfsvoering in hoge mate van universiteiten en hogescholen afhankelijk zijn, wier bibliotheken in grote getale "informatieprodukten" afnemen, die de laatste decennia zo duur zijn geworden dat particulieren zich deze privé niet meer kunnen veroorloven.

Deze uitspraak moet vanzelfsprekend niet alleen op de situatie in Nederland worden betrokken, maar in een internationaal vlak worden gezien. Universiteiten, universiteitsbibliotheken, uitgeverijen en (zij het in mindere mate) boekhandels zijn internationale organisaties, wier activiteiten niet bij landsgrenzen stoppen. De rentabiliteit en levensvatbaarheid van tijdschriften wordt door uitgevers in de meeste gevallen bijna uitsluitend gebaseerd op de aantallen lopende abonnementen en standing orders bij universiteitsbibliotheken. Ik zou daarom de stelling willen verdedigen dat de uitgeverijwereld in hoge mate van de universitaire en de bibliotheek-wereld afhankelijk is. Bibliotheken zijn een bepalende marktfactor voor uitgeverijen en boekhandels. Dat punt mag niet worden vergeten, wanneer de relatie van de universiteitsbibliotheek tot de markt aan de orde komt.

Maar er is nog een andere relatie van universiteitsbibliotheken tot de markt. Zij bedienen namelijk niet alleen de stafleden en studenten van hun universiteit (de primaire gebruikers), maar ook anderen, de - wat ik noem - secundaire en tertiaire gebruikers. Onder secundaire gebruikers versta ik onderzoekers, docenten en studenten van andere universiteiten en onderwijsinstellingen aan wie op basis van wederkerigheid diensten worden verleend. De dienstverlening aan deze categorieën is zo vanzelfsprekend dat een vroegere bepaling hierover in de wet een aantal jaren geleden is geschrapt. Gelijktijdig werden trouwens ook alle andere artikelen die op de universiteitsbibliotheek betrekking hadden verwijderd. Zo vanzelfsprekend werd het door de toenmalige wetgever gevonden dat er aan iedere universiteit een universiteitsbibliotheek is en dat die bibliotheek ook diensten buiten de eigen universitaire kring aanbiedt, dat het noemen van dat soort zaken verder achterwege kon worden gelaten. Zelf lukt het mij nooit zo'n juridische gedachtengang te doorgronden. Maar goed: er zijn dus secundaire gebruikers en zij worden gaarne bediend.

Een ondernemende bibliotheek heeft echter ook iets te bieden aan derden. Daarbij kan worden gedacht aan particulieren zonder binding met een onderwijsinstelling, veelal afgestudeerden die toch van de

voorzieningen van de universiteitsbibliotheek gebruik willen blijven maken. Deze categorie kan na het betalen van een bepaalde contributie van de diensten van de universiteitsbibliotheek gebruikmaken. In Groningen bedraagt deze contributie f 50,-- per jaar. Daarnaast bestaat de mogelijkheid een gemeenschappelijke bibliotheekpas van de Openbare Bibliotheek Groningen + de Universiteitsbibliotheek Groningen aan te schaffen (f 82,50 per jaar). Een kleine 2.000 personen maakt van deze mogelijkheid gebruik.

Maar ook menig bedrijf is graag bereid diensten van de universiteitsbibliotheek af te nemen, vooral wanneer er behoefte aan specifieke wetenschappelijke informatie is, maar het zelfstandig opbouwen van een informatievoorziening te duur wordt gevonden. De universiteit is een kennisintensieve organisatie die, zoals hierboven werd aangegeven, zeer veel geld aan wetenschappelijke informatie uitgeeft en daardoor de beschikking heeft over een uitgebreide wetenschappelijke informatiestructuur. Toegang tot die infrastructuur en gebruik van de wetenschappelijke informatiebestanden van de universiteit is voor menig bedrijf van strategisch belang. De meeste universiteitsbibliotheken zijn bereid tegen betaling diensten aan het bedrijfsleven te leveren. Mijn eigen bibliotheek doet dit op verschillende manieren. Met sommige bedrijven bestaan vaste contracten, waarin de te leveren diensten en het serviceniveau worden beschreven. Voorbeelden hiervan zijn de contracten met de Nederlandse Gasunie NV, het Academisch Ziekenhuis Groningen en de Coöperatieve Condensfabriek FRICO DOMO. Andere bedrijven, bij wie de informatiebehoefte van een meer beperkte omvang is, schaffen bedrijfspassen aan op grond waarvan zij diensten tegen betaling kunnen afnemen. En weer andere (vooral het midden- en klein bedrijf) nemen incidenteel diensten af. Het uitgangspunt bij de dienstverlening van de Universiteitsbibliotheek aan het bedrijfsleven is dat de bibliotheek op het gebied van de wetenschappelijke informatievoorziening een regionale functie voor het Noorden des lands moet vervullen. Een tweede uitgangspunt is dat deze dienstverlening op zodanige condities moet worden geleverd dat de bibliotheek en de universiteit daar zelf ook financieel baat bij hebben, opdat de bestaande infrastructuur dankzij de verkregen extra inkomsten verder kan worden uitgebouwd.

Het bewaren van cultureel erfgoed

Of een universiteitsbibliotheek nu initiatiefrijk is met betrekking tot het ontwikkelen en beschikbaarstellen van goede informatievoorzieningen of zich ondernemend op de markt stort, daarmee heeft zij zich nog niet behoorlijk van al haar taken gekweten. Want zij heeft er n o g e e n p a a r .

De universiteitsbibliotheek heeft als centrale universitaire bibliotheekvoorziening namelijk ook tot taak wetenschappelijke literatuur,

eenmaal aangeschaft, in lengte van dagen te bewaren. Men noemt dit de bewaarfunctie van de bibliotheek. De vervulling van deze functie heeft er in de loop der tijden toe geleid dat in de magazijnen van de universiteitsbibliotheken unieke verzamelingen zijn ontstaan.

Dat materiaal is van belang voor de universiteiten zelf, bijvoorbeeld voor de bestudering van de geschiedenis en de ontwikkeling van de wetenschappen, maar ook voor de samenleving als geheel. "Bibliotheken zijn de belichaming van de cultuur en tegelijk de inspiratie voor vernieuwing van wetenschap en samenleving", schreef onlangs A. Heertje

⁸.

De Nederlandse universiteitsbibliotheken (vooral die van de klassieke universiteiten) beheren met elkaar schatten aan informatie, met een niet te taxeren waarde, een waarde die niet beperkt is tot onze landsgrenzen. Hierboven werd gesproken over de NWB, de Nederlandse Wetenschappelijke Bibliotheek als aanduiding van de situatie dat de Nederlandse universiteitsbibliotheken door hun hechte samenwerking als het ware één nationaal voorzieningsstelsel vormen. Dat begrip is ook van toepassing op de bewaarfunctie en op de collecties die zij gezamenlijk beheren. Er bestaat in Nederland geen bibliotheek met een verzameling die in omvang en kostbaarheid alle andere boekenverzamelingen in de schaduw stelt. De bibliotheken met de grootste collecties zijn die van Amsterdam (ca. 4 miljoen banden) en Utrecht (ruim 3 miljoen). Daarna volgen de UB Leiden, de Koninklijke Bibliotheek, de UB Groningen en de UB Nijmegen met boekenbestanden van iets meer of iets minder dan 2,5 miljoen banden. Telt men die collecties bij elkaar op, dan is daarmee ook de kern, het zwaartepunt van de verzamelingen oude en bijzondere collecties in Nederland aangegeven, waarmee overigens niet gezegd wil zijn dat er buiten deze verzamelingen geen andere kostbare verzamelingen in ons land zijn. Die zijn er wel degelijk, maar in omvang niet goed vergelijkbaar.

Door die oude en bijzondere collecties in stand te houden en voor raadpleging beschikbaar te stellen vervullen de bibliotheken een taak voor de gehele Nederlandse samenleving en ook internationaal. Zij zijn er op zichzelf trots op dit culturele erfgoed tot hun verantwoordelijkheid te kunnen rekenen. Een probleem daarbij is echter wel, dat zij voor die collecties tot dusver geen afzonderlijke financiële middelen ontvangen, terwijl het behoud ervan alleen mogelijk is, wanneer tijdig maatregelen worden getroffen in de sfeer van conservering en restauratie. De wetenschappelijke bibliotheken in Nederland willen hun taak om de bijzondere collecties in stand te houden en te beheren graag op goede wijze vervullen, maar de marge, waarbinnen dit moet gebeuren wordt steeds kleiner.

De Colleges van Bestuur van de vier klassieke universiteiten (Amsterdam, Groningen, Leiden en Utrecht) hebben inmiddels een reddingsplan opgesteld voor het behoud van hun bijzondere collecties (overigens niet alleen boeken, maar ook museale collecties, monumentale panden etc.) en dit aan de Staatssecretaris van Cultuur overhandigd, omdat

hij voor de oplossing van de gesignaleerde problemen bij uitstek de politiek verantwoordelijke persoon is en hij ook gezegd heeft aandacht aan deze problematiek te willen geven⁹.

Soms kunnen instellingen zelf middelen voor de instandhouding van hun bijzondere collecties verwerven. In dat verband wil ik er graag melding van maken dat onze universiteit een tienjarenplan voor de conservering en restauratie van haar oude en kostbare bibliotheekbezit heeft opgesteld, met de uitvoering waarvan in totaal 1,5 miljoen gulden gemoeid is. Eén derde van dit bedrag wordt gefinancierd (gesponsord) door de ABN AMRO, één derde door ons College van Bestuur en één derde door de Universiteitsbibliotheek zelf¹⁰.

Het is evident dat de universiteitsbibliotheken zelf niet in staat zijn voor het behoud van hun bijzondere collecties voldoende middelen vrij te maken dan wel te verwerven. Worden zij door aanvullende financiële middelen niet in staat gesteld deze collecties adequaat te conserveren en restaureren, dan moet gevreesd worden voor een langzaam en steeds verder voortschrijdend verval en uiteindelijk het geleidelijk verloren gaan van ons unieke culturele erfgoed.

De universiteitsbibliotheek als wetenschappelijk informatiecentrum en schatkamer van nationaal cultureel erfgoed

Om terug te komen op de titel van deze bijdrage: de universiteitsbibliotheek is een organisatie met verschillende aspecten en verschillende taken. Zij is in de eerste plaats een wetenschappelijk informatiecentrum, dat ten dienste staat van docenten, onderzoekers en studenten, niet alleen die van de eigen universiteit, maar ook van andere universiteiten en onderwijsinstellingen. Daarnaast is zij een dienstverlenend bedrijf, een onderneming die diensten, vooral in de eigen regio, maar ook daarbuiten aan particulieren en instellingen aanbiedt. Op die manier worden de voorzieningen die de bibliotheken beheren ook ten dienste gesteld van de samenleving; door de inkomsten die hieruit worden verkregen wordt het mogelijk de basis van de bibliotheek te verbreden en de kwaliteit van haar dienstverlening te vergroten.

Uit mijn bijdrage is hopelijk duidelijk geworden dat ik de bibliotheek in verschillende opzichten zie als een dienstverlenende instelling met trekken van een onderneming. Zij mag echter niet puur in bedrijfseconomische zin als bedrijf of onderneming worden bekeken of behandeld. Daarvoor hebben haar collecties een te grote en te intrinsieke waarde. Wanneer er onvoldoende oog is voor de culturele en cultuur-historische aspecten, die ik zoëven heb genoemd en zij toch puur bedrijfseconomisch zou worden "afgerekend", dan zullen haar bijzondere collecties al gauw zijn verworden tot bijzonder vervallen collecties en veranderen de schatkamers in opslagplaatsen van oud papier; dat lijkt mij iets dat Nederland zich - nationaal en internationaal - niet kan

permitteren.

Alex Klugkist, bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Groningen

=====

Lijst van aanbevolen literatuur

Wie in het onderwerp van dit artikel is geïnteresseerd en zich er verder in wil verdiepen, heeft de keuze uit een stortvloed aan literatuur. Het is niet de bedoeling van deze literatuur een overzicht te geven. Wat hieronder volgt is een aantal geheel verschillende publicaties, die mij persoonlijk om uiteenlopende redenen bijzonder hebben aangesproken:

- * *De toekomst van de vooruitgang*. Vier voordrachten over bibliotheken en computers door N.P. van den Berg, O.W.A. Boonstra en P.K. Doorn, L.J. Engels en M.F.J. Pijnenborg, ingeleid door W.P. Gerritsen onder redactie van G.W. Mulder. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen: Amsterdam, 1995.
- * Umberto Eco, *De Bibliotheek*. Uitgeverij Bert Bakker: Amsterdam, 1988.
- * F.G. Kaltwasser, *The Library of the Future. The Old Book and the New Media - A Case for Free Access to Information*. In: *Liber Quarterly* 3, 1993, pp. 121-159.
- * Maurice B. Line, *Who Pays for Information ? And Why should They ?* In: *Information Superhighway: The Role of Librarians, Information Scientists and Intermediaries*. Publications of Essen University Library 18. Edited by Ahmed H. Helal and Joachim W. Weiss. Universitätsbibliothek Essen: Essen 1995.
- * F.P. van Oostrom, *Het imago van de bibliothecaris*. In: *Miscellanea Gentiana*. Een bundel opstellen aangeboden aan J.J.M. van Gent, bij zijn afscheid als bibliothecaris der Rijksuniversiteit Leiden onder redactie van C. Berkvens-Stevelinck en A.Th. Bouwman, E.J. Brill/Universitaire Pers Leiden: Leiden, 1993.
- * *De grensverleggende bibliotheek*. De innovatie van de Nederlandse wetenschappelijke informatievoorziening. Een verkenning tot het jaar 2000. Werkgroep UKB/CVDUR, Stichting SURF: Utrecht, 1995. (Schandelijk genoeg heeft deze publikatie geen ISBN-nummer, maar afgezien van deze omissie is het toch een lezenswaardige publikatie).

Wie deze publikaties leest, kan niet anders dan tot de conclusie

komen, dan dat zij zeer heterogeen van aard, inhoud en strekking zijn. Dit komt overeen met de eisen die aan een universiteitsbibliothecaris van tegenwoordig worden gesteld; hij moet aan geheel verschillende verwachtingspatronen voldoen, zoals hopelijk in mijn bijdrage enigszins tot uitdrukking is gekomen.

=====

1. Het Samenwerkingsverband voor Bibliotheekautomatisering PICA, een aantal universiteitsbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek zijn samen met enkele uitgevers een project begonnen, dat tot doel heeft aan bibliotheekgebruikers bepaalde documenten (tijdschriftartikelen, wetenschappelijke rapporten, proefschriften etc.) langs elektronische weg beschikbaar te stellen. De onderhandelingen die momenteel in dit kader met de uitgevers plaatsvinden geven aan dat op dit gebied nog veel afspraken gemaakt moeten worden. Over de kostenstructuur voor deze nieuwe vorm van dienstverlening bestaat nog weinig eenduidigheid en eenstemmigheid; bij de uitgevers bestaat begrijpelijkerwijs de wens extra inkomsten op grond van deze nieuwe service te verwerven. De bibliotheken/universiteiten daarentegen zijn aan de grenzen van hun mogelijkheden gekomen voor wat betreft het betalen van de per jaar met meer dan 10 % in prijs stijgende tijdschriftabonnementen.

2. Wetenschappelijke Technische Raad, *Elektronische toegankelijkheid en verwerving van wetenschappelijke informatie*. Bevindingen en aanbevelingen van de Wetenschappelijke Technische Raad aan de Stuurgroep Innovatie Wetenschappelijke Informatievoorziening naar aanleiding van een review van de projecten OBN, STEP, RAPDOC en SURFDOC (WTR 94.144, 1994).

Zie ook het Advies van de Wetenschappelijk Technische Raad ten behoeve van het SURF-meerjarenplan *Investeren in kennisinfrastructuur* (1994).

3. Het ETC gaat nieuwe faciliteiten aanbieden op het gebied van tekstonderzoek en het maken van wetenschappelijke tekstedities. Met behulp van geavanceerde retrievaltechnieken kunnen uitgebreide tekstcorpora op allerlei manieren doorzocht worden wat betreft taalgebruik, taalstructuur, woorden, begrippen etc. Taal- en letterkundig onderzoek kan met behulp van deze nieuwe infrastructuur sterk worden bevorderd.

4. Op 15 oktober 1995 is inmiddels een multimediale onderwijs- en cursusruimte op de eerste verdieping van de UB in gebruik genomen. Studenten bedrijfskunde, economie en overheidsmanagers volgen in deze ruimte onder leiding van universitaire stafleden interactieve onderwijs- en trainingsprogramma's.

5. In de Elektronische Bibliotheek (EB) zullen de mogelijkheden van de nieuwe informatietechnologie worden ingezet om de kwaliteit en de effectiviteit van het universitaire onderwijs te versterken. Daarbij zal gebruik worden gemaakt van de ervaringen die de afgelopen jaren reeds zijn opgedaan in de studiezaal Informatietechnologie van de UB, waarvan door studenten een zeer intensief gebruik wordt gemaakt. Omdat de EB verschillende onderwijstechnologische faciliteiten biedt, is het de bedoeling de inrichting ervan grotendeels te bekostigen uit het "studeerbaarheidfonds" dat de Minister van OC&W eind 1995 heeft ingesteld.

6. Sinds enige tijd is in de UB COBRA, een ComputerOndersteund Bibliografisch Raadpleeg- en Adviesstelsel (zowel stand alone als in een netwerkversie) beschikbaar. COBRA kan bibliotheekmedewerkers en -gebruikers bij hun literatuursearces ondersteunen. Het betreft hier een expertsysteem dat samen met het COWOG en PICA is ontwikkeld en zo succesvol is dat het ook is geïnstalleerd bij de Erasmusuniversiteit Rotterdam en de Technische

Universiteit Twente. Gesprekken zijn gaande met enkele Duitse partners om het systeem ook in Duitse universiteitsbibliotheken in te voeren.

COBRA zal verder worden ontwikkeld in de richting van een multimediaal bibliotheekinstructiesysteem, IBIS genaamd. IBIS zal naar verwachting in 1997 gereed zijn en dan worden ingezet in zowel de UB als de faculteitsbibliotheken.

De COBRA experttechnologie zal ook worden toegepast bij de bouw van een zoekstelsel voor elektronische Internet-bestanden, dat wordt ontwikkeld met subsidie van SURFnet, de Nederlandse organisatie voor het wetenschappelijke researchnetwerk.

7. *Actie met Beleid*. Meerjarenplan Innovatie Wetenschappelijke Informatievoorziening 1996 - 1998. (IWI 95.164). Utrecht, 9 augustus 1995, pag 7.

8. Arnold Heertje, *Commercialisering van bibliotheken. Dreiging of uitdaging*, OPEN 27, (9) 1995, pp.260-262. Citaat pag. 261.

9. Zie: *Universitaire collecties en cultuurschatten. Een reddingsplan*. Een initiatief van Rijksuniversiteit Groningen, Rijksuniversiteit Leiden, Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam. [S.l.] [S.n], april 1995.

10. De redactie van deze bundel stelde mij een gewetensvraag, nl. welk boek in de collectie van de UB Groningen mij persoonlijk het meeste aanspreekt. Dat is een lastige vraag, want ik vind het persoonlijk moeilijk uit een omvangrijke collectie met vele hoogtepunten één bepaald werk te lichten. Mijn antwoord is echter: het Zutphens-Groningse Maerlant handschrift. Het betreft hier een Rijmbijbel van de Vlaamse dichter Jacob van Maerlant. Het handschrift stamt uit het tweede kwart van de 14e eeuw. In de 19e eeuw kwam het in bezit van de dichter A.W.C. Staring te Zutphen. Na diens dood kwam het aan B.H. Lulofs, hoogleraar aan de universiteit van Groningen, die het in 1849 aan de universiteitsbibliotheek naliet. Sinds die tijd staat het bekend als het Zutphens-Groningse of Gronings-Zutphense Maerlant handschrift.